מתוך "מגיניות ב - סוכות", מאסף לעניני חינוך והוראה, עורכים: אליעזר אליר וחיים תמיר, בהוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשרי תשי"ג

חיים מ. י. גבריהו (ירושלים) / שירי המעלות

א. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים

ט"ו שירי המעלות, מהחים חטיבה ספרותית אחידה וקשורים בעליה לרגל למקדש, בין אם נקבל את הפירוש ששמם בא להם מחמש עשרה המעלות־המדרגות, שבין עזרת נשים לעזרת ישראל שבהר הבית [1], או על שם עצם העליה לרגל לירושלים. יש שמחלקים את שירי המעלות לאלה שנאמרו בדרך לירושלים ואלה שנאמרו על ידי הלויים בהר הבית עצמו.

המטרה הסופית היא להגיע לבית ד'. מחזקים העולים איש את רעהו ואומרים: „שמחתי באומרים לי בית ד' נלך". אלה הם מזמורי פולחן שהיו אולי בתחילתם דברי הגות ושירת יחיד, אך נהפכו לשירת רבים ונאמרו בציבור בשלבים השונים של העליה לרגל. עולה־הרגל שואף להודות לשם ד' ולהיראות במקדשו של אל עליון בלתי נראה. הדביר, מקום קדשי הקדשים, אשר בו שוכן ארון הברית, אינו פתוח להמון החוגגים. עולה הרגל מוצא את סיפוקו בהקרבת שלמי חגיגה הנאכלים כזבח משפחה בין חומות ירושלים. ב„שירי המעלות" הוא מזכיר את חסדי ד' שלא ינתנו טרף לשיניהם".

הולך הוא בדרך ושח: „יומם השמש לא יככה וירח בלילה", ועוד מרחוק הוא רואה את עיר הבחירה הבנויה על גבעות בין ההרים כחטיבה גיאוגרפית מופרשת לעצמה בין נחל קדרון ובין גיא בן הנום, כשהרכסים הגבוהים של הר הצופים, הר הזיתים וכו' סובבים אותה, והריהו קורא וממשיל: „ירושלים הרים סביב לה וד' סביב לעמו מעתה ועד עולם".

ראשית שמחתו להגיע ולהיכנס בשערי עיר המקדש והמלוכה. דרכים שונות מובילות אל העיר מכל חלקי הארץ: אם משומרון, או מדרך עמק־אילון, בית־חורון, גבעון, ומכאן אל העיר דרך השערים הצפוניים: שער אפרים ושער הדגים בכותן לשער שכם (שער שכם או שער־הורדוס — שער הפרחים כיום), או יבוא מערי בנימין מנוב וענתות, ייכנס דרך שער הצאן ושער בנימין אשר בהר הבית בכיוון לשער הורדוס היום. או יבוא מיפו ותוף הים דרך קרית יערים, יעבור את מה שאנו קוראים היום גבעת שאול ויכנס דרך שער הפינה סמוך לשער יפו היום. גם הבאים מחברון ובית־לחם נכנסים לעיר דרך שער הפינה. העולים הבאים מבקעת יריחו ועבר הירדן נכנסים דרך שער האשפות או שער העין בין החומותים שבקרבת השילוח. (החומה התורכית הקיימת עתה אינה כוללת בתוכה את דרום העיר המכונה כיום הר ציון ואת עיר דוד שבין הגיחון לבין השילוח). שבעה שערים היו לירושלים בתקופה הבית הראשון וכן היו בחומת נחמיה שנבנתה על יסודות קדומים. דרך כולם נוהרים העולים לרגל ואומרים בחדווה: „עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים". החומה הצפונית היתה מבוצרת ביותר. שני מגדלים היו בה בין שער הצאן לשער הישנה: מגדל המאה ומגדל חננאל. קטע החומה מול נוטר־דם בימינו, היה בנוי בנייה מיוחדת ונקרא החומה הרחבה. בדרום מזרח העיר בכניסה להר־הבית נמצא שער המים וליד מקום מרוח לאסיפות עם. ממזרח להר־הבית

1) עי' משנת סוכה פ"ה מ"ד.

מתוך "מגילות ב - סוכות", מאסף לעניני חינוך והוראה, שרטים, אליעזר אליעזר וחיים תמיאל, בהוצאת המחלקה לחינוך ותרבות התורנים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשרי תשי"ג

נמצא שער המזרח, שנזכר במיוחד במשנה סוכה בקשר לתגיגות בית־השואבה. ייתכן שממנו שרדו עוד שרידים והוא נקרא היום בכמה שמות: שער הרחמים, השער־הסתום ובפי הנוצרים שער הזהב. ומרובות האגדות המסופרות עליו.

שמחים עולי הרגל בהיכנסם לשערים המבוצרים והחזקים של ירושלים. שם באים ידידיהם לקבל את פניהם ולדרוש בשלומם [2]). עולי הרגל מביעים את שמחתם ואומרים: „ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו", אם על היותה מחוברת יחד על ידי חומה חזקה שאין בה בקיעים, או כפירוש חז"ל: עיר שכל ישראל נעשין בה חברים, היינו עיר שיש בה שלום ואהבה ואחדות על דרך הכתוב: „מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד".

בעולם העתיק היתה כל עיר חשובה מוקפת חומה בצורה. השערים בהיותם נקודות חלשות בגוף החומה היו מבוצרים ביותר ומגדלים גדולים עמדו משני צדדי פתח השער. גם במהלך החומה הוקמו מגדלים חזקים הבולטים חוצה למען יימצא האויב, המנסה להסתער על החומה, בתוך טווח היורים משני הצדדים. החומה עבה מארבעה עד שמונה מטרים ועליה מתהלכים שומרי החומות. יש שגם החוגגים מסדרים תהלוכות תודה על החומה וסובבים את העיר: „סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה" [3]).

לכן מתבוננים עולי הרגל הישראליים בחומות החזקות, בשערים ובמגדלים, ומברכים את עיר המקדש ותושביה: „יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך" ומתפללים לבני נעוריו אמיצים אשר ידעו להגן על העיר ביום קרב ולדבר את אויבים בשער.

לאחר קבלת הפנים בשערים פונים העולים אל משא נפשם אל הר הבית הוא הר המוריה.

ב. בית הבחירה

הגיעו למטרתם לחצרות בית ד' אשר על הר המוריה והנה הם ממשיכים לשיר ולהתפלל לשלום ציון עיר המקדש ולשלום בית הבחירה, ומדגישים שהבית והעיר אינם מעשי אדם: „אם ד' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, אם ד' לא ישמר עיר שוא שקד שומר". משננים הם לעצמם את ההבטחה: הואיל ואלוקים הוא שבנה את הבית והוא ששומר על עירו הנבחרת, הרי לעולם יעמדו על מכונם: „זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה".

נשים לב לכך, שירושלים באה אחרי שילה אשר שם עמד המשכן לפי הכרונולוגיה המסורתית במשך שלוש מאות ששים ותשע שנה. שילה היא מק"ם הבחירה הראשון כדברי ירמיהו: „לכו נא אל מקומי אשר בשילה, אשר שכנתי שמי בראשונה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל". כל המקורות על משכן שילה מראים שהיה זה בניין בלתי רגיל. מצד אחד היה הוא היכל בעל דלתות, היינו תכונות ארכיטקטוניות של בניין קבוע ומהצד השני דבק בו גם השם „אהל". אולם לא רק נימוקים פרשניים, אלא גם מקורות ארכיאולוגיים מסייעים למסורת התנאים הקדומה, שמשכן שילה היה בסוף ימיו „אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה" [4]). נתאר לנו את ההתפתחות באופן ריאלי: המשכן עמד בשילה והגשמים והרוחות עשו את שלהם.

2) משנת בכורים פ"ג, מ"ב.
3) תהלים מח, יג.
4) משנת זבחים פי"ד, מ"ו.

מתוך "מציונות ב - מאוחד", מאמרי לעיוני חינוך והוראה, עורכים: אליעזר אליצור ויהים חפאשל, בהוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשרי תשל"ג

מדי פעם בפעם היה צורך לתקנו. בעיקר סבלו הקרשים שהיו בקרקע או קרוב לקרקע; לפיכך היה צורך לעשות יסוד של אבנים. כך הלך הבניין הלוך והתפתח עד שהיו בו יסודות של אהל ובניין כאחד. שילה ומשכנה המפואר נחרבו בידי הפלשתים. אולם בניגוד לכך בחירת ירושלים היא בחירה עולמית לעדי עד. קדוש הוא המקדש לעולמים ולא תופסק קדושתו כמו שקרה להיכל שבנו כוהני שילה. דבר זה מודגש גם בדברי המשורר בתהלים ע"ח: „ויטש משכן שילו אהל שכן באדם. ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר... ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם ויבחר בדוד עבדו..." לכן מדגישים עולי הרגל, שאינו דומה בית המקדש בירושלים למשכן שילה, שהלז הוא רק „אהל שכן באדם" ואילו עיר אלוקים ומקדשה ומלכות בית דוד יעמדו לנצח[5]) כי ד' בעצמו בחר בעיר הזאת ובנה את מקדשה — ובחר בדוד את משיחו.

כיצד ואימתי נבחרה עיר הבחירה, ששירי שירי המעלות מדגישים כל כך: „כי בחר ד' בציון אוה למושב לו"? בתורה נזכר שהמקדש יוקם „במקום אשר יבחר ד' באחד שבטיך". יש, איפוא, שני סימנים לדבר: א) שהבחירה עתידה לבוא ע"י גילוי שכינה מיוחד; ב) שהמקום יהיה „באחד שבטיך". נראה לי שאין פירושו בשבט אחד איזה שהוא, אלא „באחד" — היחיד והנבחר שבין השבטים; היינו שביטוי זה כולל לא רק את בחירת המקום, אלא גם את בחירת השבט הנכבד, שממנו יצא השופט לכלל ישראל. הצירוף „באחד שבטיך" דומה לכתוב: „דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל", שפירושו: מדן יצא שופט ודיין בעל תוקף כאילו הוא האחד, היינו החשוב שבשבטי ישראל. הוכחה אחרת לדבר מנבואה בספר שמואל ב' על מלכות בית דוד ובניין המקדש. בנבואה זו נאמר: „בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל. הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמור למה לא בניתם לי בית ארזים"[6]). נבואה זאת שנויה בשינוי בדה"א (יז, ו) ושם נאמר „אחד ש פ ט י ישראל" במקום אחד ש ב ט י ישראל שבספר שמואל, ללמדנו ש„אחד שבטי ישראל" מזדהה עם „אחד שופטי ישראל".

לכן משהוקם לשופט דוד המלך והובטחה לו מלכות עולמים כאשר ישירו עולי הרגל: „בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך נשבע ה' לדוד אמת... גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך", הוכשרה השעה שהבוחר יבחר את המקום לשכן את שמו שם. המלך דוד נדר נדר לקיים את דברי התורה, לא לנוח ולא לשקוט: „עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב... נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו".

עוד המלך מחפש את המקום והנה בא גילוי שכינה כמסופר בסוף ספר שמואל[7]): „עלה הקם לה' מזבח בגרן ארונה היבוסי".

וזה הטעם שנבואות רבות כורכות כאחד את שלושת המושגים של בחירת מלך, בחירת עיר ובניין בית הבחירה. הררי ציון, המקדש ומלכות בית דוד הם מנושאי התפילה של עולי הרגל השרים את שירי המעלות. אצל שלשתם מזכירים את הביטוי „עדי עד". שלושה נצחים הם: נצח העיר, נצח המקדש ונצח המלכות. וכל השלושה כרוכים יחד ואין האחד שלם בלי חברו.

5) שם מ"ח ומגילה פ"א מי"א.
6) שמואל ב' ז, ז; כד, יח.
7) כד, יח.

www.daat.ac.il

מתוך "מעיינות ב - סוכות", מאסף לעניני חינוך והוראה, ערכים: אליעזר אליהו אדרי וחיים סמואל, בהוצאת המחלקה לחינוך תורני בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשרי תשל"ג

וזאת לדעת: ירושלים עלתה לגדולתה ההיסטורית והכלכלית אך ורק על סמך גילוי השכינה שבה. על אף דרכי התחבורה החשובות העוברות את ירושלים, לא היתה לה מעולם חשיבות גיאוגרפית בדומה למגידו ולבית שאן. העיר יושבת על גבול המדבר ומבחינת מקומה לא היתה עולה לחשיבות כלכלית גדולה. אולם העיר נבחרה בדבר ד' אשר שכן כאן את שמו. ולאחר שנבחרה העיר והוקם המקדש בתוכה, הם ממלאים לפי ההלכה המקראית את כל התפקידים הדתיים שהוטלו על מקדש אהל מועד ועל מחנה ישראל במדבר, ונפסקה ההלכה: קדושה ראשונה קדושה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא.

מתפללים עולי הרגל כנגד מקום קדשי הקדשים ששם נמצא ארון הברית: „קומה ד' למנוחתך אתה וארון עזיך". אולם לא רק הר המוריה, מקום הבית נבחר ונתקדש, אלא הקדושה חלה על כל שלושת חלקי העיר: הר הבית, הר ציון (היא העיר התחתונה) והעיר העליונה כאחד.

הנה ברכו

מלל תהלים קי"ד נעימה אלכסנדר מלכיאל
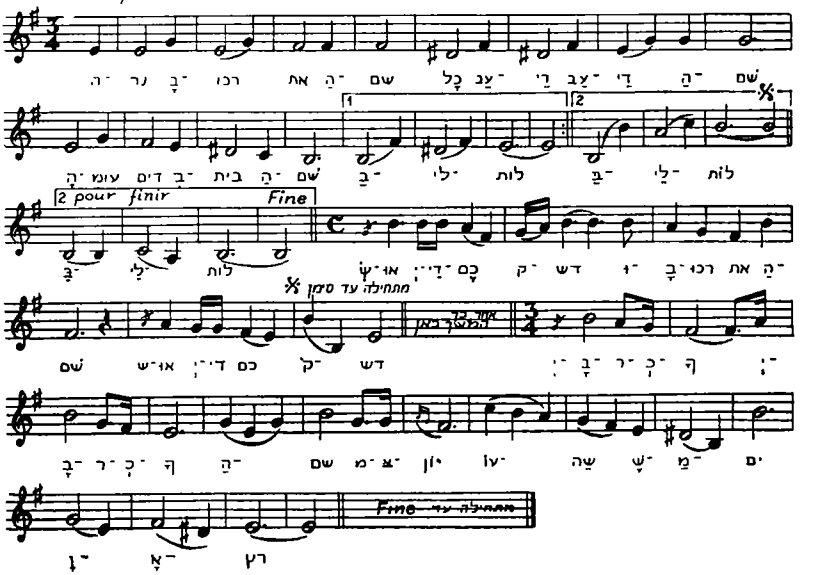
בעלי זות ובקצב